

**Laš Svensen, *Filozofija dosade*,
Geopoetika, Beograd 2004, стр. 178.**

(превод Иван Рајић)

Из ког разлога је феномен досаде у непосредној вези са егзистенцијом савременог човека, како је настао и мењао се током историје, шта се скрива иза његове манифестације и које последице оставља, у којој мери је он показатељ неуспеха модерног друштва да разуме и изгради човека као људског бића (уколико претходно уопште постоји јасан поглед на то шта одређује појам људског бића), постоје ли методе којим се поништава његово разарно дејство у свакодневном животу и може ли, на крају, досада да уништи постојећу цивилизацију, што се предвиђа у *Дневнику једног сеоског жупника* Жоржа Бернано-са? Ово су нека од питања која себи и другима поставља млади норвешки филозоф Лаш Свенсен у књизи *Филозофија досаде* у настојању да актуелизује проблем са којим се свако од нас суочава на више начина.

У обради теме аутор се определио за есејистичку форму будући да је досада по његовом мишљењу „нејасан и многостран феномен“, склон немогућности прецизног појмовног разграничења и у складу с тим мање прикладан за строги аналитички прилаз. Обухватност проблема, такође, захтевала је у методолошком погледу интердисциплинарни приступ и Свенсон је, показујући изражену ерудицију, вешто посегао за знањима из области филозофије, књижевности, психологије, теологије и социологије. Теме је, на 160 страна текста, распоредио у четири целине (1. Проблем досаде 2. Приче о досади 3. Феноменологија досаде 4. Морал досаде) које нису блиско повезане и могу се засебно читати. Највећим делом излагање је изграђено као мозаичка композиција мисли и запажања других аутора на која се Свенсен критички осврће. Посебна одлика ове књиге је ненаметљивост и једноставност језика којим се писац користи у настојању да што више олакша разумевање текста и приближи га ширем читалаштву.

Разматрајући у уводном делу проблем досаде са аспекта филозофије, модерности, смисла, рада и слободног времена, смрти, типологије појаве и „новог“ аутор успоставља два основна полазишта за разумевање теме. Прво, досада, посебно она „дубока“, задире према Свенсену у есенцијална питања људске егзистенције и смисла човековог постојања. Друго, она није универзална антрополошка категорија већ последица историјског процеса и као таква пред-

ставља наслеђе доба романтизма. У виду културног производа епохе у којој је започета демократизација друштва досада је, по мишљењу аутора, превазишла ранији контекст елитног и масовношћу обележила развој савремене западне цивилизације, као негативна појава. Премда се не слаже са Сереном Киркегором да је досада „извор свег зла“ Свенсен ипак сматра да она доприноси много чему што је зло и ставља је у везу са бројним облицима девијантног понашања у садашњем свету: алкохолизам, наркоманија, депресија, насиље, самоубиство, промискуитет и друго. Одсуство смисла у животу савременог човека основа је, како истиче аутор, за стварање посебног, новог типа досаде – такозване „егзистенцијалне“, за разлику од „ситуационе“ која је одувек била присутна. На различитост ових појмова указује и историчност употребе термина у вези са поменутиим феноменом – у Енглеској израз „boredom“ не постоји пре шездесетих година XVIII века, док је немачка реч „Langeweile“ старија само пар деценија. Преломни тренутак, према Свенсену, у трансформацији садржаја досаде учињен је крајем XVIII века у време романтизма када су људи почели на себе да гледају као на „индивидуална бића која требају да се реализују“. Међутим, самореализација као основни циљ од тада доминантног животног модела показала се, по тврђењу аутора, вишеструко проблематична. Индивидуализам који је својевремено поништио постојање Бога и значај заједништва и поставио себе (ја) у средиште постојања није дефинисао у какво „јаство“ треба да се реализује, због чега је живот постао туробно трагање или, још чешће, бекство од њега. Осим тога романтизам је створио и идеал живота обележен пре свега потребом за занимљивошћу, доживљајима и узбуђењима. Одатле је настала стална жудња за интересантним што Свенсон види као једну од основних специфичности модерности и последицу непостојања смисла. Наиме, краткотрајност занимљивог онемогућава нас да заиста будемо испуњени те после њега остајемо сами са својом равнодушношћу и монотонијом. Лични бесмисао, наводи аутор, увећан је у данашњем времену високоразвијене технологије које нас све више ставља у положај пасивних конзумента унапред осмишљених садржаја и спречава нас да откривамо свет кроз сопствена искуства. Потрошачко друштво је одраз наших склоности, а ни рад нам не може помоћи будући да смо најчешће незаинтересовани за њега. Посезање за екстремним и насилним се из тог разлога чини као одговарајући бег од отупелости живота које проживљавамо и у којем је по Свенсеновим речима: „човек, као коначно биће, окружен бесконачношћу времена без садржаја“. Данашњи свет, закључује аутор, угушен је испразном модом јер све постаје заменљиво и исте вредности, а рекламе служе да створе разлике тамо где их заправо нема, због чега смо изгубили осећај за прављење дистинкција, што је суштина одређивања себе.

У поглављу Приче о досади Свенсен у сажетом облику и кроз „низ скица“ нуди историјску перспективу развоја овог феномена од средњег века до Ендија Ворхола, настојећи да његову променљивост представи и као засебне „strate-

гије које су и данас актуелне“. Израз за предмодерну досаду – „acedia“ – настао је у античко време и означавао је одсуство бриге. За старе Грке, сматра аутор, ова појава није имала егзистенцијалну важност и појављивала се само на маргинама њихових размишљања о свету. Појава хришћанства и посебно пракса пустињаштва од IV века унели су радикалан преокрет у доживљају и тумачењу досаде. Повезавши „acediu“ са стањем у коме се осећа засићеност светом, наводи аутор, хришћански мислиоци су јој дали важан теолошки смисао и изложили је дубљем изучавању. Будући да су стари оци у досади видели корен сваког зла – извор свих других грехова који имплицира одбијање или чак презирање Бога – Свенсен сматра да је главна одлика развоја феномена у овом периоду његова трансформација у моралну категорију. Доба ренесансе на кратко је потиснуло „acediu“ осећањем меланхолије, више везаном за телесну клонулост и сетну мудрост, не дајући јој при том негативан предзнак. Уводећи нас у нововековни период аутор, као најважнијег раног теоретичара досаде, издваја Паскала (XVII век) јер сматра да нас његово дело упућује на саме почетке преображаја „acedie“ у њену савремену наследницу. Одсуство Бога у свету рационализма који се изграђивао, према Паскаловом хришћанско-традиционалном схватању, онемогућава човека за „стварно и трајно испуњење“ што га усмерава ка потрошним задовољствима, а тиме и ка досади. Према истом мислиоцу овај феномен је, такође, иманентан човеку као бићу и нема социјално обележје. Супротстављајући се том ставу Свенсен наводи Кантово тумачење да је досада настала као последица културног развоја и перманентне жудње „култивисаног човека“ за новим уживањима; као и мисли Киркегора, Шопенхауера, Леопардија и Ничеа да је она својеврсно обележје елитизма и да се јавља као последица материјално задовољене егзистенције и душевне склоности. Централно место у модерном преобликовању феномена досаде аутор приписује времену романтизма и групи младих немачких уметника (Хелдерлин, Новалис, Тик, Шлегел и други) окупљених у Јени. Инспирисани Кантовим (коперникански обрт) и Фихтеовим идејама они су, по Свенсеновој оцени, „неуобичајено оштро формулисали“ романтичарска схватања која ће преовладати у наредних 200–250 година. Као главне карактеристике новог културног модела аутор види индивидуализам и естетизам који се манифестују у виду „екстремног субјективизма“. То је специфично стање духа у коме постојање спољних ствари почива искључиво на променљивој категорији „јаства“, без вредносног система независног од нас самих. Обогаћени човек је тако постао мера свега, а досада се јавља као природна последица немогућности појединца да искључиво кроз самог себе осмисли свет. Јунак Тиковог романа Ловел о томе размишља на следећи начин: „Ја сам сам једини закон у целој природи; тај закон влада свиме. Ја губим себе у великој, бесконачној пустињи“. Разрађујући ову мисао Свенсон настоји да даље испита развој и последице феномена романтичарске досаде кроз анализу временски удаљених уметничких остварења: класичног рома-

на Лудвига Тика „Прича о господину Вилијаму Ловелу“ (1975–76), дела Бретона Истона Елиса „Амерички психо“ (1991) и филма Дејвида Кроненберга „Судар“ (1996). Основни закључци до којих аутор долази су регресија персонално-сти која се од антропоцентризма, у складу са технолошким развојем цивилизације, данас мења у тежи облик – техноцентризам, као и нужност трансгресивног понашања као јаловог покушаја бекства из зачараног круга неидентитета. Наиме, стална потреба прекорачивања сопствених граница (потрага за увек новим и узбудљивим), сматра Свенсен, данас се намеће као једини начин да доживимо индивидуализацију. Зато није необично што живимо у свету баналне и неумерене сексуалности, раширеног насиља, масовне употребе дрога, културе пирсинга, тетоважа и друго. Потреба за напуштањем романтичарског модела утицала је на осмишљавање нових концепата од којих Свенсен, за крај историјског дела есеја, представља Бекетов и Ворхоллов. Аутор сматра да је Бекет радикално раскрстио са „романтичарско-егзистенцијалистичком“ идејом да можемо спасити сами себе, будући да не постоји могућност личног смисла у свету у коме је једини облик постојања време без икаквог дешавања, сем празног чекања нечег што никад не долази. Једино што можемо учинити по Бекету је да настојимо да ублажимо жудњу за тренутком ишчекивања. На другој страни, Ворхол се штити од деструктивности романтизма, наводи Свенсен, прихватањем личног бесмисла као начина живљења и мирењем са досадом. Међутим, и тај покушај бива осуђен на пропаст будући да експлицитни раскид са индивидуалистичком идеологијом „нужно мора бити индивидуалистички“, те настављамо да живимо у досади, тврди аутор.

Треће поглавље (Феноменологија досаде) посвећено је питању „како се досада изражава и утиче на искуство у целини“. Аутор се послужио феноменолошким анализом те појаве коју је учинио Мартин Хајдегер на предавањима одржаним 1929. и 1930. године у вези са основним проблемима метафизике. Свенсен се на почетку бави дефинисањем појма расположења будући да се (егзистенцијална) досада, по њему, испољава кроз такав вид душевног стања. Расположење као такво је особено искуство и аутор наводи Хајдегерово виђење да оно није „чисто унутрашње стање“ већ производ међусобног односа два ентитета, па га треба посматрати као „бивство-у-свету“ или, још прецизније, као „суштински начин на који смо изван нашег јаства“. Такође, расположење представља по Свенсеновим речима уопштени доживљај ствари за разлику од „осећања“ где смо усмерени ка конкретном објекту. У њега доспевамо на пасиван начин и оно даље постаје предуслов за наша размишљања и делања. За Хајдегерову феноменолошку анализу, примећује Свенсен, веома је значајан појам „основног расположења“ који се односи на стање посредством ког остварујемо дубље разумевање себе и света. Даље, у главном делу поглавља аутор представља Хајдегерово апологетско тумачење досаде као „основног расположења“ и водича у филозофију. Изнесена је и анализа узрока настанка досаде

као и типологија овог феномена. У складу са тим Хајдегер, како аутор запажа, разликује три ситуације: када се досађујемо због нечег, када се досађујемо нечим и када смо у стварно дубокој досади. У последњем, најтежем случају особа се налази у стању потпуне празнине, без упоришта у свету и себи, доживљавајући свеобухватну равнодушност. Овде „бивство“ („Dasein“), ухваћено у времену, стоји голо пред собом што је, по Хајдегеру, једини пут који нам омогућава да се вратимо себи. Трансформација се дешава тако што „Dasein“ „хвата сопствене могућности и скупља време у једну тачку“. То је тренутак („Der Augenblick“) својеврсне спознаје кроз који се ослобађамо. Свенсен наводи и Хајдегеров став да је досада историјска појава и посебно карактеристична за савремене људе будући да је живот постао превише лак. На крају аутор се критички осврће на изнету теорију постављајући питање шта је то што чини „Daseinov“ кључни обрт могућним и закључује је да тако нешто не постоји те је самим тиме Хајдегеров „пројекат осуђен на пропаст“.

У завршном поглављу (Морал досаде) Свенсен нам, са извесном дозом песимизма, сугерише да савремени проблем егзистенцијалне досаде нема решење, али да би могао имати својеврсни „морал“, као рефлексију живота који водимо. Модерно искуство овог феномена, заправо, чини се готово неизбежно уколико дубље преиспитамо вредности које нам нуди данашња цивилизација. „Свест о одлучујућем губитку“ човека XX века, радикалан раскид са традиционализмом, искључива усмереност ка садашњици која је грубо покидала све смислене везе са прошлешћу и будућношћу, одсуство „велике историје“ са монументалним колективним смислом, модерни нихилизам и успех у остваривању једног вида социјалне утопије („Није добро да нам све потребе буду задовољене“) јесу, према ауторовом мишљењу, неки од фактора која нас одводе у досаду. При томе, ниједна од за сада понуђених метода за решавање овог проблема није се показала делотворном, бар када је реч о друштву као целини, и са трајнијим учинком. На жалост, тврди Свенсен, не помаже нам ни обновљена религиозност, ни позив на узвишеност доживљаја романтичне љубави, ни грађанско поверење у култ рада, нити бекство у „блаженство“ естетског искуства. Досада је напросто неизбежна и аутор нас из тог разлога упозорава цитирајући Бертранда Расела: „генерација која не може да издржи досаду, бити (ће) генерација ситних људи“. Шта нам, у том случају, остаје да чинимо? Свенсен сматра да је неопходно да прихватимо досаду као део животне свакодневице. На тај начин она може постати богата разним значењима јер се у њој скривају „могућности за самоувид“. На крају, аутор настоји да преиспита и однос између зрелости и досаде. Занимљиво је његово запажање да се тренутак настанка модерне представе о детињству као фазе људског одрастања историјски преклапа са временом појаве феномена досаде. Романтизам, у складу са Русоом, наметнуо је детињство као идеал душевне чистоће наспрам запрљаности које са собом доноси цивилизација. Сем тога, химера младости (успостављена кроз још но-

вији појам старосног одређења од „детета“ – „омладина“) постаје опсесија данашњих генерација које чине све како не би осетиле поразну немоћ позних година. Неприродност ове потребе, према Свенсену, може бити разлог метафизичке туге савременог човека који је стално притиснут осећањем да нешто губи. Не желећи да напустимо узбудљиви свет детињства и онда када смо га одавно прерасли доводимо себе у ситуацију да будемо у стању „вечног пубертета“, који је по мишљењу аутора препун досаде. Какав облик зрелости треба да досегнемо јесте последње питање о коме Свенсен размишља, осврћући се при том на концепте које су понудили Кант, Хегел, Ниче и Фуко. У закључку он истиче сталност као основно својство зрелости и супротност романтичарској потреби за константном променом.

Мада превасходно писана као филозофски есеј *Филозофија досаде* може се, сматрамо, читати и као део шире историографске литературе. У складу с тим препоручују је интердисциплинарност приступа, историјска перспектива у промишљању теме и блискост са оном граном модерне историографије коју називамо историјом менталитета. Водећи рачуна о овим разлозима, као и на језичку непретенциозност Лаша Свенсона, упућујемо на поклањање поверења овој књизи.